

אוניברסיטת בר-אילן

איכות יחסי מורה-תלמיד בחטיבת הביניים כגורם חוסן

מסייע בהתמודדות עם טרור מתמשך

חנוך אוריאל דניאל

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר
מוסמך בבית-הספר לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן

תשע"ו

רמת גן

תקציר

המחקר הנוכחי בחן קשרים בין חוסן נפשי ואסטרטגיות התמודדות במצבי לחץ לבין מערכת היחסים "מורה- תלמיד" בקרב תלמידים הלומדים בבתי ספר החשופים לאיומי הטרור המתמשך (בתי ספר הנמצאים ביישובי "עוטף- עזה") ותלמידים הלומדים בבתי ספר שאינם חשופים לאיומי הטרור המתמשך. המחקר התמקד בקשר בין מערכת יחסי "מורה- תלמיד" לבין רמת החוסן הנפשי והשימוש באסטרטגיות התמודדות עם מצבי לחץ אצל תלמידים בגילאי חטיבת הביניים. מחקר זה נערך בישראל כחודש לאחר מבצע "עמוד ענן" (דצמבר, 2012).

במשך ימים רבים סבלו התושבים בסביבות הערים עזה ושדרות הפגזות משני צדי הגבול- היהודי והערבי, הפגזות שנמשכו משנת 2001. מטרתו המרכזית של המחקר הנוכחי הייתה לבחון את הקשר בין מערכת היחסים "מורה- תלמיד" לבין רמת החוסן הנפשי ועל השימוש באסטרטגיות התמודדות עם מצבי לחץ בקרב תלמידים ותלמידות מחטיבת הביניים. המחקר הנוכחי שם דגש על התפקיד הייחודי שיש למורה במסגרת האינטראקציה החינוכית והרגשית הקיימת בבית הספר.

המודל התיאורטי בבסיס המחקר הנוכחי היה תיאוריית ההתקשרות (Attachment) של בולבי (Bowlby, 1969), הטוען כי מערכת ההתקשרות מסייעת בהתמודדות עם מצוקה. ההנחה העומדת בבסיס המחקר היא, כי דווקא במצב של מצוקה ואיום מופעלת מערכת ההתקשרות, שמטרתה לשמר קירבה למבוגר מובחן ומועדף, היכול לסייע בהפחתת המצוקה ולנטוע תחושת ביטחון. הנחה נוספת של המחקר הנוכחי מתבססת על טיעוניהם של חוקרי התקשרות ביחס לתרומה של מפגש עם דמות שאינה הורית, הפועלת כ"בסיס- בטוח" ומסייעת לבריאות הנפשית (Davidovitz, Mikulincer, Shaver, Izsak, & Popper, 2007). מתוך הנחות אלה, נבחנה דמות המורה כדמות התקשרות הפועלת כ"בסיס-בטוח", זמינה, מקבלת ומקרבת המסייעת לתלמיד הן לפיתוח החוסן הנפשי והן לשימוש באסטרטגיות התמודדות בשגרה בכלל, ובשעת איום טרור מתמשך בפרט.

במחקר השתתפו 141 תלמידים מכיתות חטיבת הביניים (כיתות ז'-ט'), מתוכם 46 תלמידים ו-44 תלמידות הלומדים בבתי ספר תחת איום טרור מתמשך מיישובי "עוטף עזה". בנוסף, השתתפה קבוצת השוואה של 21 תלמידים ו-30 תלמידות מכיתות חטיבת הביניים הלומדים בבתי ספר ללא איום טרור מתמשך.

כלי המחקר היו :

1. שאלון מובנה "המורה ואני" (CATSB) שבדק את איכות מערכת היחסים "מורה-תלמיד" מנקודת מבטו של התלמיד (Al-Yagon & Mikulincer, 2006).
2. שאלון חוסן נפשי (Hardiness) (Kobasa, 1979). שאלון זה תורגם לעברית על ידי דרורי ופלוריאן (Drory & Florian, 1991).
3. מגוון אסטרטגיות ההתמודדות עם מצב לחץ כללי נבדק באמצעות הגרסה העברית של שאלון Stress Coping Strategies (אורן, 2002). מכיוון שבמחקר הנוכחי נבדק השימוש במגוון אסטרטגיות התמודדות, השתמשנו במחקר הנוכחי בשאלון מובנה הכולל 21 אסטרטגיות התמודדות עם מצבי לחץ מתוך מחקרו של אורן (2002), שאלון המבוסס על שאלון של קרבר, שייר וויינטראוב (Carver, Sheier, & Weintraub, 1989).

לבדיקת השערת המחקר כי ימצאו הבדלים בין תלמידים הלומדים בבתי ספר תחת איום טרור מתמשך לבין תלמידים הלומדים בבתי ספר ללא איום טרור מתמשך באיכות מערכת היחסים "מורה-תלמיד", נערך ניתוח שונות זו כיווני ונמצאו הבדלים מובהקים בין שתי האוכלוסיות. תלמידים הלומדים בבתי ספר תחת איום טרור מתמשך מדווחים על מערכת יחסים טובה יותר בהשוואה לתלמידים הלומדים בבתי ספר ללא איום טרור מתמשך. בנוסף, נמצאו הבדלים מגדריים ביחס לאיכות מערכת יחסי "מורה- תלמיד". תלמידות מדווחות על מערכת יחסי גומלין טובה יותר בהשוואה לבנים.

לגבי השערת המחקר כי ימצא מתאם חיובי בין מערכת היחסים "מורה- תלמיד" לבין רמת החוסן הנפשי של התלמיד, נמצא כי יש מתאם מובהק בין מערכת היחסים "מורה- תלמיד" לבין רמת החוסן הנפשי וכי מערכת היחסים "מורה- תלמיד" יוצרת אפקט ניבוי מובהק לרמת החוסן הנפשי של התלמיד. ממצא זה מחזק את חשיבות האינטראקציה הרגשית במערכת היחסים "מורה- תלמיד" הן בשגרה והן בשעת איום טרור מתמשך מעבר לתחומים הדידקטיים, פדגוגיים ופרונטאליים (Hargreaves, 1998; Jones, Bouffard, & Weissbourd, 2013; Wolmer et al., 2013; Yablon & Itzhaky, 2012).

כדי לבדוק האם קיימים הבדלים בין תלמידים הלומדים בבתי ספר תחת איום טרור מתמשך לבין תלמידים הלומדים בבתי ספר ללא איום טרור מתמשך ביחס לרמת החוסן הנפשי, נערך ניתוח שונות זו כיווני. לא נמצאו הבדלים בין תלמידים הלומדים בבתי ספר תחת איום טרור מתמשך לבין תלמידים הלומדים בבתי ספר ללא איום טרור מתמשך ברמת החוסן הנפשי. גם לא

נמצאו הבדלים מגדריים ברמת החוסן הנפשי. כמו כן, לא נמצאו הבדלים מגדריים ביחס למגוון אסטרטגיות התמודדות עם מצבי לחץ או לגבי אחד מהגורמים של שאלון אסטרטגיות התמודדות עם מצבי לחץ ולא נמצאו הבדלים בין תלמידים הלומדים בבתי ספר תחת איום טרור מתמשך לבין תלמידים הלומדים בבתי ספר ללא איום טרור מתמשך ביחס למגוון אסטרטגיות התמודדות עם מצבי לחץ או לגבי אחד מהגורמים של שאלון אסטרטגיות התמודדות עם מצבי לחץ.

לגבי השערות המחקר כי ימצאו קשרים חיוביים בין מערכת יחסי "מורה-תלמיד" ורמת החוסן הנפשי לבין דיווח התלמיד על מגוון אסטרטגיות התמודדות עם מצבי לחץ נמצאו שני גורמים מתוך שאלון אסטרטגיות התמודדות עם מצבי לחץ (מטה- אסטרטגיות/ "אסטרטגיות על") שבינם לבין שאר משתני המחקר נמצאו מתאמים מובהקים. גורם פתרון בעיה (PA) של אסטרטגיות ההתמודדות עם מצב לחץ, נמצא כקשור גם לגורם ה"זמינות והקבלה" של איכות מערכת היחסים "מורה- תלמיד" וגם לגורם המחויבות של רמת החוסן הנפשי. גורם ההסחה של אסטרטגיות ההתמודדות עם מצב לחץ, נמצא כקשור לגורם ה"זמינות והקבלה" של איכות מערכת היחסים "מורה- תלמיד". לעומת זאת, הגורמים: הימנעות (AD) ותמיכה (SE) של אסטרטגיות ההתמודדות עם מצב לחץ לא נמצאו עם מתאמים מובהקים לגורמים אחרים שנבדקו במחקר.

בנוסף לבחינת השערות המחקר ביחס לאיכות מערכת יחסי "מורה-תלמיד", נמצא כי איכות מערכת יחסי "מורה-תלמיד" תורמת תרומה מובהקת בהסבר השונות של רמת החוסן הנפשי של התלמידים.

למחקר הנוכחי יש חשיבות רבה הן לגבי התיאוריה והמחקר בתחום מערכת יחסי "מורה-תלמיד" והן לגבי התיאוריה והמחקר בתחום ה"חוסן הנפשי", בעיקר לאור מציאת המתאמים ביניהם. מחקר זה מיוחד בכך שהוא מהווה צעד ראשון לבדיקת תרומת מערכת יחסי "מורה-תלמיד" לחוסנם הנפשי של התלמידים הלומדים בבתי ספר תחת איום טרור מתמשך ולהתמודדותם עם מצבי לחץ.